

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2025-yil 5-son

VOLUME 5 / ISSUE 5 / 2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.5.

Crossref
Content
Registration

ISSN: 2181-1938

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

“Yurisprudensiya” – “Юриспруденция” – “Jurisprudence” huquqiy ilmiy-amaliy jurnali O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda 1140-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro‘yxatiga kiritilgan.

Ushbu jurnalda bayon etilgan natijalar, xulosalar, talqinlar ularning mualliflariga tegishli bo‘lib, Toshkent davlat yuridik universiteti g‘oyasi va qarashlarini aks ettirmaydi.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko‘paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo‘yicha mas‘ul:
O. Choriyev

Muharrirlar:

E. Sharipov, Y. Yarmolik, E. Mustafayev,
K. Abduvaliyeva, Y. Mahmudov,
M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Musahhih:

M. Tursunov

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387

Tasdiqnoma

№ 174625, 29.11.2023.

Jurnal 2025-yil 27-oktabrda
bosmaxonaga topshirildi.
Qog‘oz bichimi: A4.
Shartli bosma tabog‘i: 15,1
Adadi: 100. Buyurtma: № 181.

TDYU bosmaxonasida chop etildi.
Bosmaxona manzili:
100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko‘chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

BOSH MUHARRIR

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O‘RINBOSARI

J. Allayorov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy boshqarmasi boshlig‘i, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

MAS‘UL MUHARRIR

N. Ramazonov – Toshkent davlat yuridik universiteti O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasini mudiri, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

TAHRIR HAY‘ATI A‘ZOLARI

J. Blum – Amerika Qo‘shma Shtatlarining Boston kolleji Huquq maktabi professori, huquq doktori (AQSh)

M. Vishovatiy – Polshaning Gdansk universiteti professori (Polsha)

M. Hayat – Muhammadiyah Malang universiteti o‘qituvchisi (Indoneziya)

A. Hoshimxonov – Toshkent davlat yuridik universiteti Yoshlar masalalari va ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha birinchi prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

A. Yakubov – Toshkent davlat yuridik universiteti Xalqaro hamkorlik va uzluksiz ta’lim bo‘yicha prorektor, yuridik fanlar doktori, dotsent

M. Axmedshayeva – Toshkent davlat yuridik universiteti Davlat va huquq nazariyasi kafedrasini professori, yuridik fanlar doktori

X. Xayitov – O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputati, yuridik fanlar doktori, professor

S. Yusupov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ma’muriy va moliya huquqi kafedrasini mudiri, yuridik fanlar doktori, professor

E. Egamberdiyev – Toshkent davlat yuridik universiteti Fuqarolik huquqi kafedrasini dotsenti, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

Sh. Ismoilov – Toshkent davlat yuridik universiteti Mehnat huquq kafedrasini mudiri, yuridik fanlar doktori, dotsent

G. Uzakova – Toshkent davlat yuridik universiteti Ekologiya huquqi kafedrasini professori, yuridik fanlar doktori

G. Yo‘ldasheva – Toshkent davlat yuridik universiteti Xalqaro huquq va inson huquqlari kafedrasini professori, yuridik fanlar doktori

A. Yo‘ldoshev – Toshkent davlat yuridik universiteti Konstitutsiyaviy huquq kafedrasini dotsenti, yuridik fanlar doktori

R. Altiyev – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasini professori v.b., yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

M. Kurbanov – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish kafedrasini dotsenti v.b., yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

S. Oripov – Toshkent davlat agrar universiteti Huquqshunoslik kafedrasini dotsenti, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

F. Hamdamova – Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti Xalqaro huquq va ommaviy huquq fanlari kafedrasini dotsenti v.b., yuridik fanlar doktori

D. So‘fiyeva – TDYU Davlat va huquq nazariyasi kafedrasini katta o‘qituvchisi, yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori

R. Kuchkarov – TDYU Umumta’lim fanlar va madaniyat kafedrasini dotsenti v.b., filologiya fanlari nomzodi

УЧРЕДИТЕЛЬ: ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

Правовой научно-практический журнал «Юриспруденция» – «Yurisprudensiya» – «Jurisprudence» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 1140.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Результаты, выводы и интерпретации, изложенные в данном журнале, принадлежат исключительно их авторам и не отражают идей и взглядов Ташкентского государственного юридического университета.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:

О. Чориев

Редакторы:

Э. Шарипов, Е. Ярмолик, Э. Мустафаев, К. Абдувалиева, Й. Махмудов, М. Шаринова, Ш. Бекназарова

Корректор:

М. Турсунов

Технический редактор:

У. Сапаев

Дизайнер:

Д. Ражапов

Адрес редакции:

100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1387

Свидетельство

от 29.11.2023 № 174625.

Журнал передан в типографию
27.10.2025.

Формат бумаги: А4.

Усл. п. л. 15,1. Тираж: 100 экз.

Номер заказа: 181.

Отпечатано в типографии Ташкентского государственного юридического университета.

100047, г. Ташкент,
ул. Сайилгох, дом 37.

© Ташкентский государственный
юридический университет

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Б. Ходжаев – доктор юридических наук, профессор, проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Ж. Аллаёров – доктор философии по юридическим наукам, доцент, начальник управления по науке Ташкентского государственного юридического университета

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Н. Рамазонов – доктор философии по филологическим наукам, доцент, заведующий кафедрой узбекского языка и литературы Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

Дж. Блум – профессор юридической школы Бостонского колледжа (Бостон, США), доктор юридических наук

М. Вишоватый – профессор Гданьского университета (Гданьск, Польша)

М. Хаят – преподаватель Университета Мухаммадия Маланг (Индонезия)

А. Хошимхонов – первый проректор по делам молодёжи и духовно-просветительской работе Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

А. Якубов – проректор по международным связям и дополнительному образованию Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, доцент

М. Ахмедшаева – профессор кафедры теории государства и права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

Х. Хайитов – депутат Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор

С. Юсупов – заведующий кафедрой административного и финансового права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

Э. Эгамбердиев – доцент кафедры гражданского права Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии (PhD) по юридическим наукам

Ш. Исмоилов – заведующий кафедрой трудового права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, доцент

Г. Узакова – профессор кафедры экологического права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Г. Юлдашева – профессор кафедры международного права и прав человека Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

А. Юлдашев – доцент кафедры конституционного права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Р. Алтиев – и. о. профессора кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии (PhD) по юридическим наукам

М. Курбанов – и. о. профессора кафедры уголовного права, криминологии и противодействия коррупции Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии (PhD) по юридическим наукам

С. Орипов – доцент кафедры права Ташкентского государственного аграрного университета, доктор философии (PhD) по юридическим наукам

Ф. Хамдамова – и. о. доцента кафедры международного и публичного права Университета мировой экономики и дипломатии, доктор юридических наук

Д. Суфиева – старший преподаватель кафедры теории государства и права Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии (PhD) по юридическим наукам

Р. Кучкаров – доцент кафедры общеобразовательных дисциплин и культуры Ташкентского государственного юридического университета, кандидат филологических наук

FOUNDER: TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW

“Yurisprudensiya” – “Юриспруденция” – “Jurisprudence” legal scientific and practical journal was registered by the Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020 with certificate No. 1140.

The journal is included in the list of journals of the Higher Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan.

The results, conclusions, and interpretations presented in this journal belong to their authors and do not reflect the ideas and views of the Tashkent State University of Law.

Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of journal materials are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:

O. Choriev

Editors:

E. Sharipov, E. Yarmolik, E. Mustafaev,
K. Abduvalieva, Y. Makhmudov,
M. Sharifova, Sh. Beknazarova

Proofreader:

M. Tursunov

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Editorial office address::

100047. Tashkent city,
Sayilgokh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: jurisprudence.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Subscription index: 1387.

Certificate

№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 27.10.2025.

Paper size: A4. Cond.p.f: 15,1.

Units: 100. Order: № 181.

Published in the Printing house of
Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city,
Sayilgoh street, 37.

© Tashkent State University of Law

EDITOR-IN-CHIEF

B. Khodjaev – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

J. Allayorov – Head of the Scientific Department at Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law, Associate Professor

EXECUTIVE EDITOR

N. Ramazonov – Head of the Department of Uzbek Language and Literature at Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

J. Blum – Professor of Law School of Boston College, Doctor of Law (Boston, USA)

M. Vishovatiy – Professor of the University of Gdańsk (Gdansk, Poland)

M. Hayat – Lecturer of the University of Muhammadiyah Malang (Indonesia)

A. Khoshimkhonov – First Deputy Rector for Youth Affairs and Spiritual and Educational Affairs of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

A. Yakubov – Deputy Rector for International Relations and Further Education of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Associate Professor

M. Akhmedshaeva – Professor of the Department of Theory of State and Law at Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

Kh. Khayitov – Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor

S. Yusupov – Head of the Department of Administrative and Financial Law at Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

E. Egamberdiev – Associate Professor of the Department of Civil Law at Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

Sh. Ismoilov – Head of the Department of Labor Law at Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Associate Professor

G. Uzakova – Professor of the Department of Environmental Law at Tashkent State University of Law, Doctor of Law

G. Yuldasheva – Professor of the Department of International Law and Human Rights at Tashkent State University of Law, Doctor of Law

A. Yuldoshev – Associate Professor of the Department of Constitutional Law at Tashkent State University of Law, Doctor of Law

R. Altiev – Acting Professor of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption at Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

M. Kurbanov – Acting Professor of the Department of Criminal Law, Criminology and Anti-Corruption at Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

S. Oripov – Associate Professor of the Department of Law at Tashkent State Agrarian University, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

F. Hamdamova – Acting Associate Professor of the Department of International Law and Public Law at the University of World Economy and Diplomacy, Doctor of Law

D. Sufiyeva – Senior Lecturer of the Department of Theory of State and Law at Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

R. Kuchkarov – Associate Professor of the Department of General Sciences and Culture at Tashkent State University of Law, Candidate of Philological Sciences

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

11 XAYDAROVA MARJONA OLIM QIZI

“Davlat huquqiy siyosati transformatsiyasi” tushunchasi tahlili

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ. MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

20 SAFAROV DJAXONGIR ISMOILOVICH

Yangi O'zbekiston parlamenti: zamonaviy holati va kelajak istiqbollari

34 YOQUBOVA UMIDAXON MA'SUDJON QIZI

Pediatrik dori vositalarining xavfsizligini ta'minlashda tizimli chora-tadbirlar: huquqiy jihatlar va xalqaro amaliyot

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

43 XURSANOV RUSTAM XOLMURADOVICH, ABDALIMOVA DARYA ODILOVNA

Xorijiy mamlakatlarda sun'iy intellektni huquqiy tartibga solish tajribasi: eng yaxshi amaliyotlar sharhi

55 MAMANAZAROV SARDOR SHUXRATOVICH

Biotexnologiya obyektlarining fuqarolik-huquqiy tabiati va xususiyatlari: nazariy-huquqiy tahlil

67 ABDUGAFFAROV DAVRONBEK DILSHOD O'G'LI

Xalqaro tijorat shartnomalarida huquqni tanlash: raqamli tijoratda aniq ifodalangan va ifodalanmagan shakllar

75 ALLAKULIYEV MIRJALOL DAVRONBEKOVICH

Delikt huquqida shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish: ularga noto'g'ri ishlov berilganligi va chiqib ketganligi uchun kompensatsiya

12.00.04 – FUQAROLIK PROTSESSUAL HUQUQI. IQTISODIY PROTSESSUAL HUQUQI. HAKAMLIK JARAYONI VA MEDIATSIYA

84 ABDUSAMATOV NURULLO QOBILJON O'G'LI

Uy-joy qurilish shartnomalaridan kelib chiqadigan fuqarolik sud nizolarida isbotlash jarayoni va dalillarning huquqiy ahamiyati

12.00.06 – TABIIY RESURLAR HUQUQI. AGRAR HUQUQ. EKOLOGIK HUQUQ

94 OTAMIRZAYEV OYBEK MURODULLO O'G'LI

Yer osti suvlarining huquqiy muhofazasi – dolzarb ekologik masala

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

100 KARAKETOVA DILNOZA YULDASHEVNA

Ayb uchun javobgarlik prinsipi va jinoyat subyekti

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA
SUD EKSPERTIZASI

109 SULTONOVA LOBAR MAMARAYIM QIZI

Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston jinoyat-protsessual qonunchiligida ekstraditsiya:
qiyosiy tahlil

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

122 USMANOVA SURAYYO BULTAKOVNA

Jahon Savdo Tashkiloti doirasida turizm xizmatlari bozorining huquqiy tartibga solinishi

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА.
ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

11 ХАЙДАРОВА МАРЖОНА ОЛИМ КИЗИ

Анализ понятия трансформации государственной правовой политики

12.00.02 – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО. АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО.
ФИНАНСОВОЕ И ТАМОЖЕННОЕ ПРАВО

20 САФАРОВ ДЖАХОНГИР ИСМОИЛОВИЧ

Парламент Нового Узбекистана: современное состояние и перспективы развития

34 ЁКУБОВА УМИДАХОН МАЪСУДЖОН КИЗИ

Системные меры по обеспечению безопасности педиатрических лекарственных средств: юридические аспекты и международная практика

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО.
СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

43 ХУРСАНОВ РУСТАМ ХОЛМУРАДОВИЧ, АБДАЛИМОВА ДАРЬЯ ОДИЛОВНА

Опыт правового регулирования искусственного интеллекта в зарубежных странах: обзор лучших практик

55 МАМАНАЗАРОВ САРДОР ШУХРАТОВИЧ

Гражданско-правовая природа и особенности биотехнологических объектов: теоретико-правовой анализ

67 АБДУГАФФАРОВ ДАВРОНБЕК ДИЛШОД УГЛИ

Выбор права в международных коммерческих договорах: подразумеваемый и явный выбор в цифровой торговле

75 АЛЛАКУЛИЕВ МИРЖАЛОЛ ДАВРОНБЕКОВИЧ

Защита персональных данных в деликтном праве: компенсация за их неправомерную обработку и утечку

12.00.04 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. ЭКОНОМИЧЕСКОЕ
ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. АРБИТРАЖ И МЕДИАЦИЯ

84 АБДУСАМАТОВ НУРУЛЛО КОБИЛЖОН УГЛИ

Процесс доказывания и юридическое значение доказательств в гражданских судебных спорах, возникающих из договоров жилищного строительства

12.00.06 – ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО. АГРАРНОЕ ПРАВО.
ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

94 ОТАМИРЗАЕВ ОЙБЕК МУРОДУЛЛО УГЛИ

Правовая охрана подземных вод – актуальная экологическая проблема

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

100 КАРАКЕТОВА ДИЛЬНОЗА ЮЛДАШЕВНА

Принцип ответственности за вину и субъект преступления

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА,
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЕ ПРАВО И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

109 СУЛТОНОВА ЛОБАР МАМАРАЙИМ КИЗИ

Экстрадиция в уголовно-процессуальном законодательстве Казахстана, Кыргызстана и Таджикистана: сравнительный анализ

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

122 УСМАНОВА СУРАЙЁ БУЛТАКОВНА

Правовое регулирование рынка туристических услуг в рамках Всемирной торговой организации

CONTENTS

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

11 **KHAYDAROVA MARJONA OLIM KIZI**

Analysis of the concept of the transformation of state legal policy

12.00.02 – CONSTITUTIONAL LAW. ADMINISTRATIVE LAW. FINANCIAL AND CUSTOMS LAW

20 **SAFAROV DJAKHONGIR ISMOILOVICH**

The parliament of New Uzbekistan: current state and future prospects

34 **YOQUBOVA UMIDAKHON MASUDJON KIZI**

Systemic measures for ensuring the safety of paediatric medicines: legal aspects and international practice

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

43 **KHURSANOV RUSTAM KHOLMURADOVICH, ABDALIMOVA DARYA ODILOVNA**

Experience of legal regulation of artificial intelligence in foreign countries: a review of best practice

55 **MAMANAZAROV SARDOR SHUKHRATOVICH**

Civil-legal nature and characteristics of biotechnology objects: theoretical and legal analysis

67 **ABDUGAFFAROV DAVRONBEK DILSHOD UGLI**

Choice of law in international commercial contracts: tacit and express choice in digital trade

75 **ALLAKULIYEV MIRJALOL DAVRONBEKOVICH**

Protection of personal data in tort law: compensation for improper processing and leakage

12.00.04 – CIVIL PROCEDURAL LAW. ECONOMIC PROCEDURAL LAW. ARBITRATION PROCESS AND MEDIATION

84 **ABDUSAMATOV NURULLO KOBILJON UGLI**

The evidentiary process and the legal significance of evidence in civil litigation arising from housing construction contracts

12.00.06 – THE LAW OF NATURAL RESOURCES. AGRARIAN LAW. ENVIRONMENTAL LAW

94 **OTAMIRZAEV OYBEK MURODULLO UGLI**

Legal protection of groundwater is a current environmental issue

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

100 **KARAKETOVA DILNOZA YULDASHEVNA**

The principle of responsibility for guilt and the subject of the crime

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. FORENSICS, INVESTIGATIVE LAW AND
FORENSIC EXPERTISE

109 SULTONOVA LOBAR MAMARAYIM KIZI

Extradition in the criminal procedural legislation of Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan:
comparative analysis

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

122 USMANOVA SURAYYO BULTAKOVNA

Legal regulation of tourism services market within the framework of the World Trade Organization

Kelib tushgan / Получено / Received: 15.09.2025
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 15.10.2025
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 27.10.2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.5./KKPJ9003

UDC: 342.2(045)(575.1)

“DAVLAT HUQUQIY SIYOSATI TRANSFORMATSIYASI” TUSHUNCHASI TAHLILI

Xaydarova Marjona Olim qizi,

Toshkent davlat yuridik universiteti mustaqil izlanuvchisi,

Toshkent davlat transport universiteti

“Xalqaro ommaviy huquq” kafedrası o‘qituvchi assistenti

ORCID: 0009-0004-9845-850X

e-mail: marjonkhaydarova3004@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada “davlat huquqiy siyosati transformatsiyasi” tushunchasining nazariy jihatlarini, uning davlat boshqaruvidagi o‘rni va funksional ahamiyati, shuningdek, davlat huquqiy siyosati bilan bog‘liqligi har tomonlama tahlil qilingan. Tadqiqot predmeti sifatida transformatsiya jarayonining davlat huquqiy siyosatidagi o‘rni yoritiladi. Muallif huquqiy siyosat transformatsiyasi yo‘nalishlarini ikki tarmoqqa – progressiv va responsiv yondashuvlar hamda demokratik va inson huquqlari tamoyillari asosidagi yo‘nalishlarga ajratib ko‘rib chiqadi. Metodologik asos sifatida tizimli, mantiqiy va tahliliy yondashuv usullari qo‘llangan. Maqolada, xususan, davlat huquqiy siyosati transformatsiyasining asosiy yo‘nalishlari batafsil tahlil etilib, bu borada bir qator olimlarning ilmiy izlanishlari tahlil manbasi sifatida olingan hamda ularning fikr va qarashlari keltirilgan. Tadqiqot xulosalarida huquqiy siyosat transformatsiyasining o‘ziga xos jihati huquqiy hujjatlar, davlat boshqaruvi funksiyalari hamda zamonaviy axborot texnologiyalarining uyg‘unligida namoyon bo‘lishi ta’kidlangan. Ushbu yondashuvlar huquqiy siyosat transformatsiyasini mustaqil va yetakchi huquqiy yo‘nalishga aylantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, davlat huquqiy siyosati transformatsiyasi jarayonida yuzaga kelayotgan muammo va kamchiliklar chuqur o‘rganilib, ularni amaliy bartaraf etish bo‘yicha bir qator taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: huquqiy siyosat, transformatsiya, davlat huquqiy siyosati transformatsiyasi, raqamlashtirish, jamoatchilik nazorati, inklyuzivlik, institutsional-huquqiy tartib

АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ ТРАНСФОРМАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ

Хайдарова Маржона Олим кизи,

самостоятельный соискатель Ташкентского

государственного юридического университета,

ассистент преподавателя кафедры «Международное публичное право»

Ташкентского государственного транспортного университета

Аннотация. В данной статье всесторонне анализируются теоретические аспекты понятия «трансформация государственной правовой политики», его место и функциональное значение в системе государственного управления, а также взаимосвязь с общей правовой политикой государства. В качестве предмета исследования рассматривается роль процесса трансформации

Kelib tushgan / Получено / Received: 18.09.2025
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 13.10.2025
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 27.10.2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.5./MVNH6916

UDC: 347:573.6:608(045)(575.1)

BIOTEXNOLOGIYA OBYEKTLARINING FUQAROLIK-HUQUQIY TABIATI VA XUSUSIYATLARI: NAZARIY-HUQUQIY TAHLIL

Mamanazarov Sardor Shuxratovich,

Toshkent davlat yuridik universiteti

Ingliz huquqi va Yevropa Ittifoqi

huquqi kafedrası mudiri,

yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)

ORCID: 0009-0004-5855-6498

e-mail: sardormamanazarov@gmail.com

Annotatsiya. Zamonaviy biotexnologiya obyektlarining huquqiy tabiati fuqarolik huquqida murakkab va ko'p qirrali masalalarni keltirib chiqarmoqda. Ushbu maqolada biotexnologiya obyektlarining to'rt asosiy xususiyati – tabiiyligi va sun'iylik dialektikasi, biologik takrorlanish qobiliyati, yuqori xavf va noaniqlik darajasi hamda etik-ijtimoiy ahamiyatning yuqoriligi – kompleks ravishda tahlil qilindi. Tadqiqotda qiyosiy-huquqiy, tarixiy-huquqiy va empirik tahlil metodlaridan foydalanilgan holda AQSh, Yevropa Ittifoqi, Xitoy va boshqa yirik yurisdiksiyalar amaliyoti o'rganildi. Asosiy natijalar shuni ko'rsatdiki, biotexnologiya obyektlari o'ziga xos tabiiylik-sun'iylik ikkilamchiligi, o'z-o'zini takrorlash xususiyati va yuqori etik ahamiyati tufayli an'anaviy fuqarolik-huquqiy kategoriyalardan tubdan farq qiladi va maxsus huquqiy yondashuvni talab etadi. 1980-yildagi "Diamond v. Chakrabarty" va 2013-yildagi "Association for Molecular Pathology v. Myriad Genetics" ishlaridagi tarixiy pretsedentlar tahlili biologik materiallar patentlanishida tabiiy va sun'iy elementlarning huquqiy chegaralarini belgilash masalasining murakkabligini yaqqol ko'rsatdi. Tadqiqot xulosasida biotexnologiya obyektlarining fuqarolik-huquqiy maqomini aniqlashda etik normalar, xavfsizlik talablari va innovatsion rivojlanish o'rtasidagi nozik muvozanatni saqlash zarurligi ta'kidlanadi. Maqolada, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida biotexnologiya obyektlariga nisbatan maxsus huquqiy tartibga solish mexanizmlarini joriy etish zaruriyati asoslanadi.

Kalit so'zlar: biotexnologiya obyektlari, genetik materiallar, biologik takrorlanish, CRISPR-Cas9 texnologiyasi, hujayraviy liniyalar, rekombinant mikroorganizmlar, biologik xavfsizlik, bioetika

ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВАЯ ПРИРОДА И ОСОБЕННОСТИ БИОТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ОБЪЕКТОВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

Маманазаров Сардор Шухратович,

доктор философии (PhD) по юридическим наукам,

заведующий кафедрой «Английское право и право Европейского союза»

Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. Правовая природа объектов современной биотехнологии в гражданском праве порождает сложные и многогранные вопросы. В данной статье комплексно проанализированы четыре ключевые характеристики биотехнологических объектов

– диалектика естественности и искусственности, способность к биологическому воспроизведению, высокий уровень риска и неопределённости, а также значительная эτικο-социальная значимость. В исследовании применены сравнительно-правовой, историко-правовой и эмпирический методы анализа, что позволило изучить практику США, Европейского союза, Китая и других ведущих юрисдикций. Основные результаты показывают, что объекты биотехнологий вследствие присущей им двойственной природы «естественное – искусственное», способности к самовоспроизводству и высокой этической значимости существенно отличаются от традиционных гражданско-правовых категорий и требуют специального юридического подхода. Анализ исторических прецедентов – дел *Diamond v. Chakrabarty* (1980) и *Association for Molecular Pathology v. Myriad Genetics* (2013) – наглядно демонстрирует сложность вопроса о разграничении правовых границ между естественными и искусственно созданными элементами при патентовании биологического материала. В заключении подчёркивается необходимость сохранения тонкого баланса между этическими нормами, требованиями безопасности и целями инновационного развития при определении гражданско-правового статуса объектов биотехнологии. Кроме того, в статье обосновывается необходимость внедрения в законодательство Республики Узбекистан специальных механизмов правового регулирования, применимых к биотехнологическим объектам.

Ключевые слова: биотехнологические объекты, генетические материалы, биологическое воспроизведение, технология CRISPR-Cas9, клеточные линии, рекомбинантные микроорганизмы, биологическая безопасность, биоэтика

CIVIL-LEGAL NATURE AND CHARACTERISTICS OF BIOTECHNOLOGY OBJECTS: THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS

Mamanazarov Sardor Shukhratovich,
Doctor of Philosophy (PhD) in Law,
Head of the Department of
English Law and European Union Law,
Tashkent State University of Law

Abstract. The legal nature of modern biotechnology objects generates complex and multifaceted problems in civil law. This article provides a comprehensive analysis of four main characteristics of biotechnology objects: the dialectic of naturalness and artificiality, biological reproducibility capacity, high level of risk and uncertainty, and elevated ethical-social significance. The research employs comparative legal, historical-legal, and empirical analysis methods to examine the practices of the USA, the European Union, China, and other major jurisdictions. The main findings demonstrate that biotechnology objects, due to their specific natural-artificial duality, self-reproduction capability, and high ethical significance, fundamentally differ from traditional civil law categories and require a specialized legal approach. Analysis of landmark precedents in *Diamond v. Chakrabarty* (1980) and *Association for Molecular Pathology v. Myriad Genetics* (2013) cases clearly illustrated the complexity of establishing legal boundaries between natural and artificial elements in the patenting of biological materials. The research conclusions emphasize the necessity of maintaining a delicate balance between ethical norms, safety requirements, and innovative development when determining the civil legal status of biotechnology objects. The article also substantiates the necessity of introducing special legal regulation mechanisms for biotechnology objects in the legislation of the Republic of Uzbekistan.

Keywords: biotechnology objects, genetic materials, biological reproduction, CRISPR-Cas9 technology, cell lines, recombinant microorganisms, biosafety, bioethics

Kirish

Zamonaviy dunyoda biotexnologiya sohasining jadal rivojlanishi huquqshunoslik fanida yangi va murakkab masalalarni yuzaga keltirmoqda. Bu masalalar, eng avvalo, biotexnologiya obyektlarining huquqiy tabiatini aniqlash va tasniflash bilan bog'liq bo'lib, ular nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda ham katta ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli, biotexnologiya obyektlarining huquqiy tabiatini chuqur tushunish zamonaviy huquq tizimini rivojlantirish va takomillashtirishning ajralmas qismi hisoblanadi.

Biotexnologiya sohasidagi ilmiy yutuqlar an'anaviy huquqiy kategoriyalarning chegaralarini sinab ko'rmoqda va yangi huquqiy yondashuvlarni talab qilmoqda. Bugungi kunda biotexnologiya eng muhim texnologiya sohalaridan biri hisoblanib, kuchli sog'liqni saqlash va oziq-ovqat ta'minoti bevosita biotexnologiya bilan bog'liqdir (Singh, 2015). Shu bois, biotexnologiya obyektlarining huquqiy maqomini aniqlash nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham o'ta muhimdir.

Soha ahamiyatini tasdiqlovchi ma'lumotlar sifatida qayd etish mumkinki, biotexnologiya sohasidagi global bozor hajmi 2023-yilda 849 mlrd AQSh dollarini tashkil etdi va 2030-yilga borib 2,44 trln dollarga yetishi prognoz qilinmoqda (Global Biotechnology Market Report, 2023). Bu ko'rsatkichlar biotexnologiya obyektlarining iqtisodiy ahamiyatini va ularning huquqiy tartibga solish zarurligini yaqqol namoyish etadi. Bundan tashqari, global miqyosda ushbu sohada 15,000 dan ortiq kompaniya faoliyat yuritmoqda va yillik 150 mlrd dollar investitsiya jalb qilinmoqda.

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi biotexnologiya obyektlarining fuqarolik-huquqiy tabiatini kompleks tahlil qilish va ularning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun quyidagi asosiy vazifalar belgilandi:

Birinchidan, biotexnologiya obyektlarining an'anaviy fuqarolik-huquqiy katego-

riyalardan farqini aniqlash lozim. Bu vazifa obyektlarning o'ziga xos tabiatini tushunish uchun zarur. Moddiy mulk va intellektual mulk kategoriyalarining an'anaviy tushunchalari biotexnologiya obyektlarining xususiyatlarini to'liq qamrab ololmaydi, chunki bu obyektlar bir vaqtning o'zida ham moddiy, ham nomoddiy xususiyatlarga ega.

Ikkinchidan, ularning huquqiy xususiyatlarini batafsil tahlil qilish talab etiladi. Bu jarayon obyektlarning huquqiy maqomini to'g'ri belgilashga yordam beradi. Xususan, biotexnologiya obyektlarining tabiiyligi va sun'yligi, biologik takrorlanish qobiliyati, yuqori xavf darajasi va etik ahamiyati kabi xususiyatlarni chuqur o'rganish zarur.

Uchinchidan, xalqaro huquqiy amaliyotdagi pretsedentlarni o'rganish muhim ahamiyatga ega. Bu orqali dunyodagi eng yaxshi amaliyotlardan foydalanish mumkin. AQSh, Yevropa Ittifoqi, Xitoy va Yaponiya kabi yetakchi yurisdiksiyalar tajribasini tahlil qilish milliy qonunchilikni takomillashtirish uchun asos yaratadi.

To'rtinchidan, huquqiy tartibga solish mexanizmlarini takomillashtirish yo'llarini belgilash zarur. Bu vazifa kelajakdagi huquqiy islohotlar uchun asos yaratadi va O'zbekiston Respublikasi qonunchiligini xalqaro standartlarga moslashtirishga yordam beradi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, biotexnologiya va genetik muhandislik sohasida tadqiqot va rivojlantirish katta hajmdagi yuqori xavfli investitsiyalarni talab qiladi va shuning uchun faqat adekvat huquqiy himoya ularni foydali qilishi mumkin (Mokhov et al., 2021).

Bu masalalar biotexnologiya sohasining tez rivojlanishi va an'anaviy huquqiy tizimlarning bunday obyektlarni to'liq qamrab olishidagi qiyinchiliklari tufayli o'ta dolzarb hisoblanadi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilga kelib biotexnologiya orqali ishlab chiqariladigan dorilar umumiy farmatsevtika bozorining 30 foizdan ortig'ini tashkil qilishi kutilmoqda.

Amerika kimyo jamiyati biotexnologiyani tirik organizmlar, tizimlar yoki jarayonlarni turli sanoat tomonidan qo'llash, hayot haqidagi bilimlarni o'rganish va farmatsevtika, ekinlar va chorvachilik kabi materiallar va organizmlarning qiymatini yaxshilash sifatida e'tirof etadi (Global Biotechnology Industry Statistics, 2023). Bu ta'rif biotexnologiya obyektlarining funksional jihatlarini ko'rsatib beradi va ularning amaliy qo'llanish doirasini belgilaydi.

Xuddi shunday, Yevropa Biotexnologiya federatsiyasi biotexnologiyani mahsulotlar va xizmatlar uchun tabiiy fan va organizmlar, hujayralar, ularning qismlari hamda molekulyar analoglarning integratsiyasi sifatida ta'riflaydi (NCERT, 2025). Bu ta'rif esa biotexnologiya obyektlarining ko'p qirrali tabiatini aks ettiradi va turli sohalar o'rtasidagi bog'liqliklarni namoyish etadi.

Bu ta'riflardan ko'rinib turibdiki, biotexnologiya obyektlari oddiy moddiy predmetlardan farqli o'laroq, murakkab biologik tizimlar va ularning o'zaro ta'sirini o'z ichiga oladi. Shuning uchun ularning huquqiy tasnifi an'anaviy yondashuvlardan tashqari yangi metodologiyani talab qiladi. Biotexnologiya obyektlarini to'g'ri tasniflash ularning huquqiy himoyasi, litsenziyalash, sug'urtalash va boshqa huquqiy munosabatlarni tartibga solishda muhim ahamiyatga ega.

Ushbu tadqiqot biotexnologiya obyektlarining fuqarolik-huquqiy tabiatini kompleks o'rganishga qaratilgan bo'lib, bir-biri bilan uzviy bog'langan to'rt asosiy yo'nalish bo'yicha amalga oshirildi.

Birinchi yo'nalishda biotexnologiya obyektlarining nazariy-huquqiy asoslari o'rganildi. Bu bosqichda biotexnologiya tushunchasining huquqiy mazmuni, uning rivojlantirish tarixi va zamonaviy holati chuqur tahlil qilindi. Bundan maqsad mavzuning nazariy asoslarini mustahkamlash edi. Tadqiqot davomida biotexnologiya obyektlarining tabiiy-ilmiiy va huquqiy jihatlarining o'zaro bog'liqligi o'rganildi va zamonaviy huquqshunoslikda mavjud bo'lgan yondashuvlar tahlil qilindi.

Ikkinchi yo'nalish biotexnologiya obyektlarining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash va tasniflashga bag'ishlandi. Bu yerda tabiiyligi va sun'iylik dialektikasi, takrorlanish qobiliyati, yuqori xavf darajasi va etik ahamiyat kabi xususiyatlar batafsil o'rganildi. Har bir xususiyat alohida tahlil qilindi va ularning o'zaro bog'lanishi ko'rsatildi. Xususan, bu xususiyatlarning fuqarolik-huquqiy munosabatlarga ta'siri va huquqiy tartibga solish masalalarida qanday aks etishi tadqiq etildi.

Uchinchi yo'nalishda xalqaro huquqiy amaliyotni tahlil qilish jarayoni amalga oshirildi. Bu jarayonda AQSh, Yevropa Ittifoqi va Xitoy kabi yirik ilg'or yurisdiksiyalardagi huquqiy yondashuvlar qiyosiy tahlil qilindi. Har bir davlatning o'ziga xos yondashuvlari va ularning sabablari ko'rib chiqildi. Shuningdek, Yaponiya, Janubiy Koreya, Kanada, Avstraliya va boshqa rivojlangan davlatlarning tajribasi ham o'rganildi va ularning umumiy jihatlarini hamda farqlari taqqoslandi.

To'rtinchi yo'nalishda konkret holat o'rganishlari (*case study*) orqali nazariy xulosalar amaliy jihatdan tekshirildi. "*Diamond v. Chakrabarty*" (1980), "*Association for Molecular Pathology v. Myriad Genetics*" (2013), "*Moore v. Regents of the University of California*" (1990) kabi muhim sud qarorlari batafsil tahlil qilindi va ularning huquqiy ahamiyati baholandi. Har bir ish bo'yicha sud qarori matni, sudyalarning alohida fikrlari va keyingi huquqiy amaliyotga ta'siri o'rganildi.

Tadqiqot davomida ilmiy metodologiya talablariga javob beradigan bir qator metodlar qo'llandi. Har bir metod o'ziga xos vazifalarni bajarish uchun tanlangan va ular birgalikda tadqiqotning ishonchligini ta'minladi.

Qiyosiy-huquqiy metod turli davlatlar qonunchiligidagi biotexnologiya obyektlariga nisbatan yondashuvlarni solishtirish uchun keng ishlatildi. Bu metod yordamida har bir yurisdiksiyaning o'ziga xos xususiyatlari, kuchli va zaif tomonlari aniqlandi hamda eng samarali huquqiy mexanizmlar belgilandi.

Tarixiy-huquqiy metod yordamida biotexnologiya obyektlariga nisbatan huquqiy yondashuvlarning vaqt o'tishi bilan qanday o'zgarganini kuzatish va tahlil qilish mumkin bo'ldi.

Strukturaviy-funksional tahlil biotexnologiya obyektlarining tuzilishi va funksional xususiyatlarini batafsil o'rganish uchun ishlatildi. Bu metod obyektlarning huquqiy maqomini aniqlashda muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularning ichki tuzilishi va tashqi funksiyalari o'rtasidagi bog'lanishni ochib berdi. Shuningdek, bu metod orqali biotexnologiya obyektlarining turli toifalari o'rtasidagi farqlar va ularni huquqiy tartibga solish xususiyatlari aniqlandi.

Empirik tahlil konkret sud qarorlari va huquqiy amaliyotni o'rganish uchun qo'llandi. Bu metod nazariy xulosalarni amaliy ma'lumotlar bilan tasdiqlash imkonini berdi va tadqiqotning amaliy qiymatini oshirdi.

Tizimli tahlil biotexnologiya obyektlarini yagona tizim sifatida ko'rib chiqish uchun ishlatildi. Tizimli yondashuv biotexnologiya obyektlarining kompleks tabiatini tushunish va ularni yaxlit tizim sifatida tartibga solish choralari ishlab chiqishda zarur hisoblanadi.

Tadqiqot objekti sifatida biotexnologiya obyektlarining fuqarolik-huquqiy munosabatlardagi o'rni va ularning huquqiy tabiatini belgilovchi xususiyatlar tanlandi. Bu obyektlar zamonaviy huquqshunoslikda yangi kategoriya bo'lib, ularning o'rganilishi maxsus yondashuvni talab qiladi.

Tadqiqot predmeti biotexnologiya obyektlarining o'ziga xos huquqiy xususiyatlari va ularning fuqarolik huquqidagi maqomini aniqlash masalalaridan iborat. Bu predmet nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham katta ahamiyatga ega.

Asosiy qism

Biotexnologiya obyektlarining nazariy asoslari

Biotexnologiya obyektlarining nazariy asoslarini o'rganish jarayonida ularning eng

muhim xususiyati – ikki tomonlama tabiatiga alohida e'tibor berish zarur ekanligi aniqlandi. Bu obyektlar bir tomondan, tabiiy materiallar asosida yaratilsa-da, boshqa tomondan, ilmiy tadqiqot va texnologik jarayonlar natijasida sun'iy ravishda o'zgartiriladi yoki sintez qilinadi (de Lisa, 2020). Aynan bu ikkilamchi tabiat huquqshunoslikda yangi yondashuvlar yaratishga olib kelmoqda va an'anaviy yondashuvlarni qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda.

Zamonaviy biotexnologiyalarning rivojlanish sur'atlari shuni ko'rsatmoqdaki, an'anaviy huquqiy tushunchalar biotexnologiya obyektlarining dinamik xususiyatlarini to'liq qamrab ololmayapti. 2023-yil ma'lumotlariga ko'ra, jahon miqyosida 15 000 dan ortiq biotexnologiya kompaniyasi faoliyat yuritmoqda (2023). Bu raqam nafaqat soha hajmini, balki uning huquqiy tartibga solish ehtiyojining yuqoriligini ham yaqqol ko'rsatadi.

Biotexnologiya obyektlarining nazariy asoslarini tushunishda quyidagi yondashuvlar shakllanganini ta'kidlash lozim. *Reduktivist yondashuv* biotexnologiya obyektlarini oddiy kimyoviy birikmalar yig'indisi sifatida ko'radi, ammo bu yondashuv murakkab biologik tizimlarning yangi paydo bo'ladigan xususiyatlarini hisobga olmaydi. Bu yondashuv biotexnologiya obyektlarini an'anaviy moddiy mulk kategoriyasiga kiritishga urinadi, lekin bunday tasnif ularning biologik xususiyatlarini e'tibordan chetda qoldiradi.

Holistik yondashuv esa obyektlarni yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqadi va ularning funksional xususiyatlari hamda atrof-muhit bilan o'zaro ta'sirini hisobga oladi. Bu yondashuv biotexnologiya obyektlarining murakkabligini to'liqroq aks ettiradi va ularning biologik, kimyoviy va fizikaviy xususiyatlarini bir vaqtning o'zida hisobga olish imkonini beradi.

Integratik yondashuv yuqoridagi ikki yondashuvning sintezi bo'lib, biotexnologiya obyektlarining ham moddiy, ham ma'naviy jihatlarini bir vaqtda hisobga oladi. Bu yondashuv eng maqbul hisoblanadi, chunki u

biotexnologiya obyektlarining ko'p qirrali tabiatini to'liq qamrab oladi va ularni huquqiy tartibga solish uchun eng optimal mexanizmlarni yaratishga imkon beradi.

Biotexnologiya obyektlarining asosiy xususiyatlari

Tadqiqotimiz davomida biotexnologiya obyektlarining to'rt asosiy xususiyati aniqlandi. Bu xususiyatlar o'zaro uzviy bog'langan bo'lib, birgalikda mazkur obyektlarning o'ziga xos tabiatini shakllantiradi.

1. *Tabiiyligi va sun'iylik dialektikasi.* Bu xususiyat biotexnologiya obyektlarining eng muakkab va muhim jihatlaridan biri hisoblanadi. Nemis Patent va savdo belgilari idorasi (DPMA) ning tushuntirishicha, biologik materialga oid ixtirolar, qoida tariqasida, patent himoyasiga loyiq hisoblanadi. Biroq bu yerda muhim shart mavjud: biotexnologiya obyektlari tabiiy materiallar asosida va albatta, texnologik aralashuv natijasida yaratilgan bo'lishi kerak.

Bu dialektikaning huquqiy ahamiyati shundaki, u patentlilik mezonlarini qo'llashda asosiy rol o'ynaydi. Tabiiy holatda mavjud bo'lgan materiallar odatda patentlanmasligi mumkin, ammo ular sun'iy yo'l bilan o'zgartirilgan yoki izolyatsiya qilingan bo'lsa, patent himoyasini olish huquqiga ega bo'ladi. Bu tamoyil biotexnologiya patentlash amaliyotida asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi.

Misol tariqasida, rekombinant DNK texnologiyasi orqali yaratilgan insulin geni tabiiy insulin genidan farqli ravishda patent himoyasini olishi mumkin, chunki uning hosil qilinish jarayonida inson aralashuvi mavjud. Shu bilan birga, tabiiy holatda mavjud bo'lgan gen ketma-ketligi, hatto u juda qimmat va murakkab tadqiqot orqali kashf etilgan bo'lsa ham, patentlanishi mumkin emas. Bu prinsip 2013-yildagi *"Myriad Genetics"* ishida AQSh Oliy sudi tomonidan tasdiqlandi.

2. *Takrorlanish qobiliyati.* Biologik materiallarning o'z-o'zini takrorlash yoki biologik tizimda takrorlanish qobiliyati patent tizimida noyob muammolarni keltirib chiqaradi. Bu xususiyat an'anaviy patent doktrinalaridan

tubdan farq qiladi, chunki tirik organizmlar patentlangan bo'lsa ham, o'zlarini takrorlash (ko'payish) qobiliyatini saqlab qoladi.

Patent huquqida an'anaviy to'liq foydalanish doktrinasini (*"exhaustion doctrine"*) biotexnologiya obyektlari uchun to'liq qo'llanmaydi. Misol uchun, patentlangan urug' sotilgandan keyin ham, undan yetishtirilgan o'simlik va uning keyingi avlod urug'lari patent egasining huquqlarini buzishi mumkin. Bu holat patent himoyasining davomiyligini ta'minlashda yangi yondashuvlarni talab qiladi.

Bu muammoga misollar juda ko'p. Masalan, Monsanto kompaniyasi tomonidan yaratilgan genetik modifikatsiyalangan soya urug'lari haqidagi (Bowman v. Monsanto Co., 2013) sud ishlarida aniqlandiki, fermerlar birinchi avlod urug'ini sotib olganidan keyin ikkinchi avlod urug'larini ekish uchun patent egasidan alohida ruxsat olishi kerak. Bu holat an'anaviy moddiy mulk huquqidan tubdan farq qiladi, chunki oddiy tovarlarda sotish bilan huquqlar to'liq o'tadi.

3. *Yuqori xavf va noaniqlik darajasi.* Biotexnologiya obyektlari ko'pincha yuqori xavf darajasiga ega bo'lib, ularning ta'siri oldindan to'liq bashorat qilinmasligi mumkin. Shuni inobatga olgan holda, Germaniya Patent qonuni (Patentgesetz, PatG), §1a-moddasining (1)-qismiga ko'ra, inson tanasi uning shakllanishi va rivojlanishining turli bosqichlarida, shu jumladan, jinsiy hujayralar patentlanishi mumkin emas. Bu cheklov xavfsizlik va etik masalalarni hisobga olgan holda belgilangan.

2023-yilda o'tkazilgan xalqaro so'rovga ko'ra, biotexnologiya mahsulotlaridan foydalanishda 73 foiz respondent xavfsizlik masalalaridan xavotirlarini bildirgan (Biotechnology Public Perception Survey, 2023). Bu yuqori ko'rsatkich biotexnologiya obyektlarining xavf darajasini baholash va boshqarish masalasining dolzarbligini yaqqol aks ettiradi.

Biotexnologiya obyektlarining xavfsizligi masalasi nafaqat patent huquqi, balki mahsulotlarning bozorga chiqarilishi, sertifikatlash va nazorat qilish tizimlarida ham muhim

ahamiyatga ega. Genetik modifikatsiyalangan organizmlar (GMO), gen muharrirlik texnologiyalari va sintetik biologiya mahsulotlari atrof-muhit va inson salomatligiga kutilmagan ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli ko'pgina davlatlar maxsus biologik xavfsizlik qonunchiligini qabul qilgan.

Misol uchun, *Cartagena Protocol on Biosafety* (Secretariat of the Convention on Biological Diversity, 2000) genetik modifikatsiyalangan organizmlarning xavfsiz ko'chirilishi, ishlatilishi va boshqarilishi bo'yicha xalqaro standartlarni belgilaydi. Shuningdek, AQShda FDA (*Food and Drug Administration*) biotexnologiya mahsulotlarini qat'iy nazorat qiladi va bozorga chiqarishdan oldin xavfsizligini baholashdan o'tkazadi.

4. *Etik va ijtimoiy ahamiyatning yuqoriligi.* Yevropa Patent idorasi (EPO)ning 2025-yilgi hujjati – “*Guidelines for Examination*”da EPC (*European Patent Convention*) ostida, G-II bo'limi, 4.1-qismida (*Matter contrary to “ordre public” or morality*) ko'rsatilishicha, har qanday ixtiro, uning tijorat maqsadida foydalanilishi “*ordre public*” (ommaviy tartib) yoki axloqqa zid bo'lsa, patentlanmaydi. Masalan, genetik muhandislik, genetik testlash va inson ustida tadqiqotlar kabi yo'nalishlar jamiyatda muammolar keltirishi va keng etik munozaralarni uyg'otishi sababli agar ixtiro ekspluatatsiyasi ommaviy tartib yoki axloq me'yorlariga qarshi bo'lsa, u holda EPCning Art. 53(a) bandi doirasida qat'iy taqiqlanishi mumkin.

Bu etik cheklovlar nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy jihatdan ham zarur bo'lib, biotexnologiya rivojlanishining maqbul yo'nalishlarini belgilashga yordam beradi. Masalan, inson embrioni ustida genetik muhandislik, insonni klonlash va *chimera* (ikkita organizm qismlardan tashkil topgan) organizmlar yaratish ko'plab mamlakatlarda qat'iy taqiqlangan yoki cheklangan.

2018-yilda xitoylik olim *He Jiankui* genetik tahrirlangan egizak chaqaloqlar tug'ilganini e'lon qilganida bu voqea butun dunyo

ilmiy hamjamiyatida va jamoatchilik orasida katta janjalni keltirib chiqardi (Cyranoski & Ledford, 2018). Ushbu hodisa biotexnologiya sohasida, ayniqsa, inson genomi ustida tajribalar olib borishda, qat'iy etik nazoratning zarurligini yaqqol ko'rsatdi. Natijada bir qator davlatlar va xalqaro tashkilotlar genetik tahrir qilishga oid tartiblarni qayta ko'rib chiqib, yanada qat'iy qonunchilik va normativ hujjatlarni qabul qila boshladilar.

Xalqaro huquqiy amaliyot tahlili

AQSh amaliyoti. Amerika Qo'shma Shtatlari biotexnologiya huquqida dunyodagi eng liberal yondashuvni qo'llaydi. 1980-yilda AQSh Oliy sudi tomonidan ko'rib chiqilgan *Diamond v. Chakrabarty* (1980) ishidagi tarixiy pretsedent “quyosh ostida inson tomonidan yaratilgan har qanday narsa” tamoyilini belgiladi. Bu qaror biotexnologiyani patentlash sohasida haqiqiy inqilobiy o'zgarishga sabab va keyingi barcha qarorlar uchun asos bo'ldi.

Ushbu ishda Ananda Chakrabarti genetik muhandislik yordamida yaratilgan, neftni parchalay oladigan (xususan, dengizga oqizilgan neftlarni yeydigan) bakteriyani patentlashga muvaffaq bo'ldi. AQSh Oliy sudi 5-4 ovoz ko'pchilik bilan qaror qabul qilib, mikroorganizmlar patentlanishi mumkinligini rasmiy ravishda tasdiqladi. Bu qaror biotexnologiya sohasida yangi davrni boshlab berdi.

Qaror qabul qilishda Oliy sud qonun chiqaruvchi organ tomonidan qo'yilgan cheklovlarining keng talqinini qo'llab-quvvatladi. Sud ta'kidladiki, Kongress qonunga “har qanday” so'zini kiritish orqali patentlilik sohasini keng qamrovli darajaga yetkazishni maqsad qilgan. Biroq sud uchta asosiy istisnoni belgiladi: tabiiy hodisalar, abstrakt g'oyalar va tabiiy qonunlar patentlanishi mumkin emas.

Biroq keyinchalik 2013-yilda AQSh Oliy sudi tomonidan ko'rib chiqilgan *Association for Molecular Pathology v. Myriad Genetics, Inc.* (2013) ishida tabiiy holda yuzaga keluvchi DNK ketma-ketliklari patentlanish uchun mos emasligi qaroriga kelindi. Bu qaror bio-

texnologiyani patentlash sohasida muhim chegarani belgilab, tabiiy va sun'iy elementlar o'rtasidagi farqni aniqlashtirdi.

“Myriad Genetics” kompaniyasi BRCA1 va BRCA2 genlarini izolyatsiya qilgan va ularning mutatsiyalari ko'krak va tuxumdon saratonini xavfini oshirishini aniqlagan edi. Kompaniya bu genlar va ularning diagnostik qo'llanishiga patentlar olgandi. Biroq Oliy sud qarorida tabiiy DNK ketma-ketliklari, hatto ular juda qimmat tadqiqot orqali izolyatsiya qilingan bo'lsa ham, “tabiiy mahsulot” hisoblanadi va patentlanishi mumkin emas, deb ta'kidladi. Biroq cDNK (komplementar DNK) – ya'ni sun'iy sintez qilingan DNK patentlanishi mumkin, chunki u tabiatda mavjud emas.

Yevropa Ittifoqi amaliyoti. Yevropa Ittifoqida biotexnologiya obyektlariga nisbatan ancha ehtiyotkor va tanqidiy yondashuv qo'llanadi. 1998-yil 6-iyulda Yevropa Parlamenti va Kengashi tomonidan qabul qilingan Biotexnologik ixtirolarni huquqiy himoya qilish to'g'risidagi 98/44/EC raqamli Direktiva (1998-yil 30-iyul, L 213 YI Rasmiy jurnali, 13–21-b.) genetik materiallarning ma'lum va aniq shartlar ostida patentlanishi mumkinligini belgilaydi. Bu direktiva etik va xavfsizlik masalalariga alohida e'tibor beradi.

Yevropa Patent idorasi yo'riqnomasiga ko'ra, tabiatda kashf etilgan gen, agar u aniq texnik ta'sir etilgan bo'lsa va tabiiy holatidan farqli tarzda qo'llansa, patentlanishi mumkin. Biroq etik cheklovlar qo'yiladi va ommaviy tartibga zid ixtirolar qat'iy patentlanmaydi. Bu yondashuv innovatsiya va etik normalar o'rtasidagi muvozanatni saqlashga qaratilgan.

98/44/EC Direktivaning 6-moddasiga ko'ra, quyidagi ixtirolar patentlanishi mumkin emas:

- insonni klonlash jarayonlari;
- inson germinal liniyasining genetik identifikatsiyasini o'zgartirish jarayonlari;
- tibbiy yoki veterinar maqsadlarsiz hayvonlarga azob berish jarayonlari;
- inson embrionlarini sanoat yoki tijorat maqsadlarida ishlatish.

Yevropa amaliyotida etik ekspertizaga alohida e'tibor beriladi. Har bir biotexnologik patent arizasi nafaqat texnik, balki etik jihatdan ham baholanadi. Bu jarayon patentning jamiyat manfaatlariga mos kelishini ta'minlaydi.

Xitoy amaliyoti. Xitoyda 2020-yil 28-mayda qabul qilingan va 2021-yil 1-yanvardan kuchga kirgan Xitoy Xalq Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1009-moddasi inson DNKsi bilan bog'liq tadqiqotlarni qat'iy tartibga soladi. Bu qonun biotexnologiya sohasida etik cheklovlarni belgilash va inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan bo'lib, davlat nazoratini kuchaytiradi.

Fuqarolik kodeksining 1009-moddasi quyidagilarni belgilaydi:

- biotibbiyot tadqiqotlari qonun va me'yoriy hujjatlarni hurmat qilishi, etik me'yorlarga rioya qilishi kerak;
- inson genomi, embrioni ustida tadqiqotlar qat'iy tartibga solinadi;
- inson hayoti, salomatligi va qadr-qimmatini himoya qilish ustuvor hisoblanadi.

Xitoy hukumati biotexnologiya rivojlanishini rag'batlantirish bilan bir vaqtda, xavfsizlik va etik masalalarni nazorat qilish o'rtasida muvozanatni saqlashga harakat qilmoqda. Bu ikki tomonlama yondashuv mamlakatning uzoq muddatli rivojlanish strategiyasiga mos keladi.

He Jiankui voqeasidan keyin Xitoy hukumati yanada qat'iy nazorat choralari joriy qildi. 2019-yilda maxsus qonun qabul qilindi, unda inson embrioni ustida genetik tahrirlash qat'iy taqiqlandi. Shuningdek, biotexnologiya tadqiqotlarini amalga oshirayotgan barcha muassasalar maxsus litsenziya olishlari va etik komissiyalar nazoratida ishlashlari shart qilindi.

Boshqa yurisdiksiyalar. Yaponiya, Kanada, Avstraliya va Janubiy Koreya kabi davlatlar ham biotexnologiya obyektlariga nisbatan o'ziga xos yondashuvlarni ishlab chiqqan. Yaponiya AQSh va Yevropa o'rtasidagi o'rta pozitsiyani egallaydi, biotexnologiya inno-

vatsiyalarini qo'llab-quvvatlagan holda ayni vaqtda etik cheklovlarni ham hisobga oladi.

Kanada biotexnologiya patentlashda nisbatan liberal yondashuvni qo'llaydi, lekin yuqori (murakkab) tuzilishli organizmlar (*higher life forms*) patentlanishiga cheklov qo'yadi. Avstraliya esa Yevropa yondashuviga yaqin bo'lib, etik masalalarga katta e'tibor beradi.

Olib borilgan keng qamrovli tadqiqot natijalari shuni yaqqol ko'rsatdiki, biotexnologiya obyektlari an'anaviy fuqarolik-huquqiy kategoriyalardan sezilarli darajada farq qiladi. Ularning o'ziga xos xususiyatlari nafaqat maxsus huquqiy yondashuvni talab qiladi, balki butunlay yangi huquqiy kategoriyalar yaratishni ham zaruriyatga aylantiradi.

Tabiiyligi va sun'iylik dialektikasi masalasida turli yurisdiksiyalar tubdan har xil yechimlarni qo'llayotgani aniqlandi. AQSh ko'proq sun'iy elementga e'tibor bersa, Yevropa texnik ta'sirga ega bo'lishni nazarda tutgan holda tabiiy materiallarning himoyasida ancha ehtiyotkor pozitsiyani egallaydi. Bu farq global biotexnologiya bozorida muvofiq-lashtirish muammolarini keltirib chiqarmoqda va xalqaro hamkorlikni murakkablashtir-moqda.

Misol uchun, bir xil biotexnologiya obyekt-i AQShda patentlanishi, ammo Yevropada rad etilishi mumkin. Bu holat kompaniyalar uchun strategik muammolar tug'diradi va global investitsiyalarni rejalashtirishni qiyin-lashtiradi. Shuningdek, bu farq ilmiy hamkor-likka ham salbiy ta'sir ko'rsatadi, chunki tad-qiqotchilar har bir yurisdiksiyada turli huqu-qiy rejimlar bilan shug'ullanishlari kerak.

Takrorlanish qobiliyati masalasi patent huquqida butunlay yangi yondashuvlarni ta-lab qilishi aniqlandi. An'anaviy patent doktri-nalari biotexnologiya obyektlarining o'z-o'zi-ni takrorlash xususiyatini hisobga olmagan holda ishlab chiqilgani sababli hozirgi sharo-itlarda to'liq maqbul emas.

Tadqiqot davomida bir qator jiddiy mu-ammolar aniqlandi. Biotexnologiya obyekt-lari bir vaqtda bir nechta huquqiy sohalarga

(patent huquqi, fuqarolik huquqi, tibbiyot huquqi, ekologiya huquqi) tegishli bo'lib, ularning huquqiy rejimi aniq belgilanmagani katta muammo hisoblanadi. Bu holat huqu-qiy noaniqlik yaratadi va investitsiyalarni ka-maytiradi.

Shuningdek, turli davlatlar biotexnologiya obyektlariga nisbatan har xil yondashuvlarni qo'llaydi, bu esa biotexnologiya sohasida xal-qaro munosabatlar va tovarlar muomalasida qiyinchiliklar va investorlar uchun noaniq muhit yaratadi. Bu holat innovatsiya rivojla-nishini sekinlashtirishi mumkin.

1992-yil 5-iyunda Rio-de-Janeyro shah-rida imzolangan Biologik xilma-xillik to'g'ri-sidagi konvensiya biotexnologiya obyektlari bilan ishlashda atrof-muhit va biologik xavf-sizlik masalalariga alohida e'tibor berishni ta'kidlaydi (2023). Bu xalqaro hujjat biotex-nologiya sohasida global standartlarni shakl-lantirish yo'lida muhim qadam hisoblanadi.

Tadqiqot davomida yana bir muhim mu-ammo aniqlandi: biotexnologiya obyektlari-ga egalik va foydalanish huquqlari masalasi. 1990-yildagi *Moore v. Regents of the Univer-sity of California* (1990) ishida Kaliforniya shtati Oliy sudi bemor hujayralari ustida ega-lik huquqiga ega emasligi haqida qaror qabul qildi. Ushbu ishda *John Moore* ismli bemor o'zining talog'i hujayralaridan olingan va tijo-rat maqsadlarida ishlatilgan hujayra liniyasi-ga nisbatan da'vo qilgan edi.

Sud qaroriga ko'ra, bemor o'z tanasidan olingan biologik materiallar ustida egalik hu-quqiga ega emas, shuning uchun ularning ti-jorat maqsadlarida ishlatilishidan foyda olish huquqi ham yo'q. Bu qaror katta munozara-lar tug'dirdi va biotexnologiya etika sohasida inson biologik materiallarining tijoratlashi-rishi etikasi, ruxsat olish zaruriyati va man-faatlarni taqsimlash kabi muhim masalalarni ko'tardi.

Xulosa

Amalga oshirilgan kompleks tadqiqot asosida quyidagi muhim xulosalarga kelish mumkin:

Birinchidan, biotexnologiya obyektlari o'zlarining tabiiyligi va sun'iylik dialektikasi, takrorlanish qobiliyati, yuqori xavf darajasi va etik ahamiyati tufayli an'anaviy fuqarolik-huquqiy kategoriyalardan sezilarli darajada farq qiladi va alohida huquqiy maqomni talab qiladi. Ular nafaqat moddiy mulk, balki intellektual mulk kategoriyalariga ham to'liq mos kelmaydi, chunki ularning xususiyatlari ikkala kategoriyadan ham elementlarni o'z ichiga oladi.

Ikkinchidan, hozirgi vaqtda biotexnologiya obyektlarining huquqiy maqomini to'liq qamrab oladigan yagona xalqaro standart mavjud emas. Turli davlatlar har xil yondashuvlarni qo'llaydi, bu esa global miqyosda muvofiq-lashtirish muammolarini keltirib chiqaradi. AQSh liberal yondashuvni qo'llayotgan bo'lsa, Yevropa ehtiyotkor pozitsiyani egallaydi, Xi-toy esa qat'iy davlat nazoratini amalga oshir-moqda.

Uchinchidan, biotexnologiya obyektlari-ning huquqiy tartibga solishi etik normalar, xavfsizlik talablari va innovatsion rivojlanish o'rtasidagi nozik muvozanatni talab qiladi va bu muvozanatni saqlash zamonaviy huquq-shunoslikning asosiy vazifalaridan biri hisob-lanadi. Haddan tashqari liberal yondashuv etik muammolarga olib kelishi mumkin, had-dan tashqari qattiq nazorat esa innovatsiyani sekinlashtiradi.

To'rtinchidan, 1980-yildagi *Diamond v. Chakrabarty* va 2013-yildagi *Myriad Genetics* ishlaridagi sud amaliyoti tahlili shuni ko'r-satdiki, biotexnologiyani patentlash sohasida tabiiy va sun'iy elementlar o'rtasidagi huqu-qiy chegaralarni aniqlash jarayoni davom etmoqda va bu jarayon doimiy qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Texnologiya rivojlani-shi bilan yangi muammolar paydo bo'lmoqda va sud amaliyoti ularga moslashib borishi za-rur.

Beshinchidan, inson biologik materialla-rining tijoratlashtirish masalasi jiddiy etik va huquqiy muammolarni tug'diradi. *Moore v. Regents* ishi ushbu masalada aniq va ado-

latli yechimlar topilmaganini ko'rsatdi. Be-morlar o'z biologik materiallaridan olingan tijorat mahsulotlaridan foyda olish huquqiga ega bo'lishlari kerakmi yoki yo'qmi – bu savol hali ham ochiq qolmoqda.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ama-liy takliflarni berish mumkin:

Birinchidan, biotexnologiya obyektlari uchun maxsus fuqarolik-huquqiy kategoriya yaratish zarur. Bu kategoriya ularning o'zi-ga xos xususiyatlarini to'liq hisobga olishi va huquqiy aniqlikni ta'minlashi kerak. Bun-day kategoriya an'anaviy moddiy mulk va intellektual mulk tushunchalarining sintezi asosida shakllantirilishi lozim. "Bio-mulk" (*bio-property*) yoki "biologik obyektlar" kabi maxsus kategoriya kiritish maqsadga muvo-fiqdir.

Ikkinchidan, xalqaro miqyosda biotexno-logiya huquqi bo'yicha yagona standartlarni ishlab chiqish va qabul qilish lozim. Bu stan-dartlar turli davlatlar o'rtasidagi farqlarni kamaytirib, global hamkorlikni osonlashti-radi. 1992-yilda qabul qilingan Biologik xil-ma-xillik to'g'risidagi konvensiya tajribasiga asoslanib, yangi xalqaro shartnomalar ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Xususan, bio-texnologiya patentlash, biologik xavfsizlik va etik standartlar bo'yicha universal qoidalar yaratish zarur.

Uchinchidan, etik ekspertiza mexanizm-larini huquqiy tartibga solish tizimiga to'liq integratsiya qilish zarur. Bu mexanizmlar biotexnologiya rivojlanishining maqbul yo'-nalishlarini ta'minlashga yordam beradi. Yevropa Ittifoqi tajribasidan kelib chiqib, maxsus bioetika komissiyalarini tashkil etish va ularning qarorlariga huquqiy kuch berish tavsiya etiladi. Bunday komissiyalar tarkibi-ga huquqshunoslar, biotexnologlar, etiklar, diniy arboblardan va jamiyat vakillari kiritilishi lozim.

To'rtinchidan, biotexnologiya obyektlari-ni xavfsizlik bo'yicha baholash uchun maxsus va aniq protseduralar ishlab chiqish lozim. Bu protseduralar xavflarni oldindan aniqlash

va ularni minimallashtirishga imkon beradi. Germaniya Patent qonuni tajribasidan foydalanib, inson salomatligi va atrof-muhitga potentsial zarar yetkazishi mumkin bo'lgan obyektlar uchun qat'iy monitoring tizimini joriy etish zarur. Shuningdek, biotexnologiya obyektlarini bozorga chiqarishdan oldin majburiy xavfsizlik bahosi o'tkazish tizimini yaratish kerak.

Beshinchidan, biotexnologiya obyektlarining takrorlanish qobiliyatini hisobga olgan holda patent huquqida "to'liq foydalanish dokrinasi"ni qayta ko'rib chiqish va biotexnologiya sohasiga maxsus mexanizmlar yaratish talab etiladi. Bu patent egalarining huquqlari va jamiyat manfaatlari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga yordam beradi. "Genetik litsenziyalash" kabi yangi huquqiy institutlarni joriy etish mumkin.

Oltinchidan, inson biologik materiallari bilan ishlashda aniq huquqiy rejimni belgilash zarur. Bemorlarning o'z biologik materiallaridan tijorat maqsadlarida foydalanishga ruxsat berish yoki rad etish huquqini ta'minlash, shuningdek, agar bunday materiallardan tijorat mahsulotlari yaratilgan bo'lsa, adolatli kompensatsiya mexanizmlarini ishlab chiqish kerak. "Biologik manfaatlarni ulashish" (*benefit-sharing*) tizimini joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Yettinchidan, O'zbekiston qonunchiligini takomillashtirish uchun maxsus tavsiyalar:

- O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksiga biotexnologiya obyektlariga oid maxsus bob kiritish;
- biotexnologiya obyektlarini patentlash va litsenziyalash bo'yicha maxsus qonun qabul qilish;
- Milliy bioetika komissiyasini tashkil etish va uning faoliyatini tartibga solish;
- biologik xavfsizlik milliy tizimini yaratish va uni xalqaro standartlarga moslashtirishni ta'minlash;

– biotexnologiya sohasida xalqaro hamkorlikni rivojlantirish va xalqaro shartnomalarni imzolash zarur.

Kelajakda biotexnologiya huquqining muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun tarmoqlararo yondashuvga ehtiyoj bor. Huquqshunolar, biotexnologlar, etiklar va iqtisodchilarning samarali hamkorligi orqali muvozanatli va innovatsion huquqiy tizimni yaratish mumkin bo'ladi. Bu yondashuv nafaqat ilmiy taraqqiyotni rag'batlantiradi, balki jamiyat xavfsizligi va etik standartlarni ham ta'minlaydi.

Biotexnologiya obyektlarining fuqarolik-huquqiy tabiati masalasi davom etayotgan tadqiqotlar predmeti bo'lib qoladi. Texnologiyaning tez rivojlanishi doimo yangi huquqiy muammolarni keltirib chiqaradi va ularning yechimi yangi, kreativ yondashuvlarni talab qiladi. CRISPR-Cas9 texnologiyasi, sun'iy biologik tizimlar va sintetik biologiya sohasidagi so'nggi yutuqlar huquqshunoslikda yangi muammolarni yuzaga keltirmoqda va bu muammolar tez orada mustaqil tadqiqot obyektiga aylanishi kutilmoqda.

Sun'iy intellekt bilan birlashtirilgan biotexnologiya obyektlari, nanobiotexnologiya va bioprinting kabi yangi yo'nalishlar ham alohida huquqiy tartibga solishni talab qiladi. Masalan, sun'iy organlar yaratish va transplantsiya qilish masalalari nafaqat tibbiy, balki bunday organlar kimga tegishli, ularni sotish mumkinmi, donor va qabul qiluvchilarning huquqlari qanday tartibga solinadi degan savollarni paydo qiluvchi huquqiy jihatdan ham murakkab muammolarni tug'diradi.

Shuning uchun bu sohada doimiy tadqiqot va tahlillarga ehtiyoj katta. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida ham biotexnologiya obyektlariga nisbatan maxsus huquqiy tartibga solish mexanizmlarini joriy etish, xalqaro tajribani o'rganish va milliy sharoitlarga moslashtirilgan huquqiy bazani yaratish dolzarb vazifa hisoblanadi.

REFERENCES

1. Association on for Molecular Pathology v. Myriad Genetics, Inc., 569. US. 576. (2013). Certiorary to the US Court of appeals for the Federal Circuit.
2. American Chemical Society. (2023). *Biotechnology: Science for the New Millennium* (p. 156). Washington, DC, ACS Publ.
3. Biotechnology Public Perception Survey (2023). European Commission Joint Research Centre. <https://joint-research-centre.ec.europa.eu>
4. Bowman v. Monsanto Co., 569 US. 278. (2013). Supreme Court of the US.
5. Centers for Disease Control and Prevention (CDC). Biological Risk Management. Division of Laboratory Systems. <https://www.cdc.gov/laboratory-systems/php/biological-risk-management/index.html>
6. Cyranoski, D. & Ledford, H. (2018). Genome-edited baby claim provokes international outcry. *Nature*, 563(7733), 607–608. <https://doi.org/10.1038/d41586-018-07545-0>
7. De Lisa, I. (2020). *The Patentability of Synthetic Biology Inventions: New Technology, Same Patentability Issues?* (p. 318). Cham: Springer Nature.
8. Diamond v. Chakrabaty, 447 U.S. 303. (1980). Certiorary to the US Court of Customs.
9. Federal appeals court sends CRISPR-Cas9 patent case back to patent office for reconsideration. (2025, May). UC Berkeley News. <https://news.berkeley.edu/2025/05/12/federal-appeals-court-sends-crispr-cas9-patent-case-back-to-patent-office-for-reconsideration>
10. FDA. (n.d). What is a biosimilar product? <https://www.fda.gov/drugs/biosimilars/overview-health-care-professionals>
11. Global Biotechnology Market Report 2023. (2023). Research and Markets. <https://www.researchandmarkets.com/reports/biotechnology>
12. Global Biotechnology Industry Statistics. (2023). Biotechnology Innovation Organization (BIO). <https://www.bio.org/policy/human-health/vaccines-biodefense/biotechnology-industry-facts>
13. Mokhov, A., Yavorsky, A., Grivachevskiy, A., & Khoroshilova, E. (2021). *Biopolitics, biotechnologies, biomedicine, and biolaw as forms of bioregulation*. SHS Web of Conferences, 108, 01009. https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2021/19/shsconf_blf2021_01009/shsconf_blf2021_01009.html
14. Moore v. Regents of the University of California, no. S006987. (1990). Superior Court of Los Angeles County.
15. NCERT. (2025). Biology: Chapter - Biotechnology: Principles and Processes. (Chapter 11). National Council of Educational Research and Training. <https://ncert.nic.in/textbook/pdf/lebo109.pdf>
16. Ogbogu, U. (2017, November). *What Is a New Object? Case Studies of Classification Problems and Practices at the Intersection of Law and Biotechnology*. <https://ssrn.com/abstract=3073435>
17. Patenting inventions arising from biological research. (n.d). PMC (PubMed Central). National Center for Biotechnology Information. PMC549056. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC549056/>
18. Secretariat of the Convention on Biological Diversity. (2000). Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity: Text and annexs. Montreal.
19. Singh, K. K. (2015). *Biotechnology and Intellectual Property Rights: Legal and Social Implications* (p. 342). New Delhi: Springer India.
20. CRISPR patent wars. (2022). DLA Piper. <https://www.dlapiper.com/en/insights/publications/intellectual-property-news/2022/the-crispr-patent-wars>

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2025-YIL 5-SON

VOLUME 5 / ISSUE 5 / 2025

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.5.5.